

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת המוסיקה
בחינוך הממלכתי

מדריך למורים למוסיקה .

יחידת לימוד במסגרת התכנית "שירים ושורשים"
מתוך : "זהות אישית – חוליה בשרשרת הדורות "

כתיבה :

ד"ר יעל שי, מפמ"ר מוסיקה
רנה כלף, מדריכה ארצית במוסיקה

"שירים ושורשים"

הגישה הבסיסית של התכנית רואה בפיוט מרכיב מרכזי ואינטגרלי בתרבות היהודית. הדגש בתכנית הוא על אודות ההיבט המוסיקלי של הפיוט בגישה אתנומוסיקולוגית ורב-תחומית עם דגש על הכרת המורשת התרבותית והפנמת ערכים של קהילות ישראל השונות.

השירה, אבן יסוד בכל תרבות מוסיקלית ובכל לימוד מוסיקלי, היא השער שדרכו נכנסים התלמידים לעולמו העשיר של הפיוט; הם עוברים מסלול חווייתי דרך משימות מגוונות, מהנות ומאתגרות שמחברות אותם לכל פיוט ופיוט, מאפשרות להם לשיר את הפיוט ובסופו של תהליך להכיר ולהוקיר את תרבות הקהילה אליה נחשפו.

לצד כל פיוט, משימות העוסקות בתוכן הפיוט, ומשימות העוסקות במוסיקה של הפיוט. לבד ממשימות אלה נכתבו עבור כל פיוט משימות המחברות את תכני הפיוט לעולמם של התלמידים כמו גם לערכים עליהם גדלו. המושגים שנלמדים מחולקים לשלושה תחומים: מושגים מורשתיים (מושגים הקשורים למעגל השנה ולמעגל החיים של העם היהודי), מושגים מוסיקליים ומושגים ספרותיים.

כאמור, התכנית "שירים ושורשים" נכתבה בראייה רב-תחומית, והיא עונה למטרות התכנית **"זהות אישית-חוליה בשרשרת הדורות"**.

נושא היחידה: הקהילה הספרדית-ירושלמית

בחרנו להציג במערך זה את הקהילה הספרדית-ירושלמית. שורשיה של קהילה זו, בספרד, בתקופת תור הזהב והתהוותה עוברת, בעיקר, דרך שלוש קהילות שגלו מספרד והתפצלו לירושלים, לתורכיה ולחאלב (סוריה). קהילה זו עשירה בפיוטים שנשתמרו מימי הביניים ופיוטים נוספים שחוברו במהלך השנים בסגנון דומה ומכילה בתרבותה מורשת ציונית, יהודית, תרבותית, חברתית וערכית. התוודעות לגיבושה של קהילה רב-תרבותית זו מזמנת התייחסות ליחסי גומלין בין קהילות, תרבויות מוסיקליות כמו גם יחסי גומלין בין עבר, הווה ועתיד.

מטרות היחידה:

(המטרות הללו משותפות לכל ארבעת השיעורים שיוצגו ביחידה זו)

- התלמידים יתוודעו להתהוותה של קהילה, להיסטוריה של הקהילה, להשפעות וליחסי הגומלין במפגש של קהילות שצמחו במקומות שונים.
- התלמידים יתנסו בהאזנה פעילה המתגרת אותם לזהות את המסורת המוסיקלית, שהיא חלק מתוך תרבות, המגיעה ממקומות שונים ומושפעת מסביבתה. בדרך זו הם יכבדו את מורשתם ויפתחו סובלנות למורשת התרבותית של חבריהם.
- התלמידים יתמודדו עם שאלות ערכיות הקשורות בצורך ללמוד את הפיוט כחלק מהמורשת היהודית.
- התלמידים ילמדו את הפיוט בהקשר רב-תחומי.
- התלמידים יצברו מידע באמצעות למידת חקר מונחית, למידה שמשלבת חקר של קשרי הגומלין בין המוסיקה לטקסט (יפורט בהמשך).
- התלמידים ידונו בנושאים הקשורים ליהדות ולציונות תוך מתן דגש על תרומתה של המוסיקה, לגיבוש זהותם.

- התלמידים יעמיקו את ההיכרות עם השפה העברית.

שיעור ראשון:

נושא השיעור: חשיפה ראשונית לקהילה הספרדית-ירושלמית

גלגולו של פיוט על ציר הזמן

דוגמאות לשאלות:

באילו מקורות יהודיים מופיע הפיוט?

מיהו הפייטן?

הפיוט על ציר הזמן - עבר, הווה ועתיד.

ממה מורכב הפיוט ומה משפיע על התהוותו?

ספרד-ירושלים: היבט היסטורי

תור הזהב התרבותי בספרד

תחילת הנצרות

גירוש ספרד

התפצלות האומה היהודית

התייחסות לשלוש קהילות יהודיות - ספרד, תורכיה, סוריה - שבונות את הקהילה

הספרדית-ירושלמית.

האזנה לשלושת הפיוטים הבאים ברצף: (מצ"ב קישורים בהם ניתן לצפות ולהאזין לפיוטים)

רפא צירי – ספרד

<http://www.piyut.org.il/tradition/287.html?currPerformance=324>

חדש כקדם ימינו – תורכיה

<http://www.piyut.org.il/tradition/372.html?currPerformance=867>

למה הקץ – חלב (סוריה)

<http://www.piyut.org.il/textual/56.html>

- לאיזו קהילה מבין השלוש (ספרד, תורכיה, סוריה) משויך הפיוט?
- איך ידעתם?
- מדוע היה קשה לכם להחליט לאיזו קהילה שייך הפיוט?

- מה משותף לכל הפיוטים ומה יחודו של כל אחד?

בשלושת השיעורים הבאים נעבור על כל אחד מהפיוטים באמצעות סרגלי החקר: ספרותי, מוסיקלי וקשר בין מוסיקה-טקסט (סרגלי החקר נמצאים בספר השלישי) לצורך הוראת הפיוט בדרך משמעותית.

(את סרגלי החקר פיתח צוות הכתיבה של "שירים ושורשים").

הרעיון בסרגלי החקר הוא לזהות נושאים מוכרים בפיוט ולבצע חקר ראשוני תוך כדי האזנה ומעקב אחר המילים. התלמיד אקטיבי, חוקר, מרגיש, יודע ומאידך מבין מה עליו לחקור. המורה מארגן את המידע שמביאים אתם התלמידים, מחדד ומאתגר בשאלות עומק ומיקוד, מוסיף אינפורמציה ומועשר מידיעותיהם של התלמידים (מצ"ב בקובץ נפרד סרגלי החקר).

ההיבט הערכי של הפעילות סביב סרגל חקר:

- הבנה ותובנה של כל אחד מהתלמידים על אודות הידע שלו כמו גם תרומתו לכיתה כולה.
- דיון שבו כל אחד מהתלמידים מביע את דעתו הקשורה לזהות ולערכים מתוך נושאים ש"נגעו" בו. דיון פורה ייעשה רק כאשר ניתנת לכל אחד מן התלמידים ההזדמנות לחפש ולגלות בעצמו את המאפיינים בסרגלי החקר מבלי להיות מושפע מאחרים.

שיעור שני:

נושא השיעור: "רפא צירי" – ספרד - הוראת הפיוט באמצעות סרגל החקר

"רפא צירי"

האזנת חקר: נאזין לפיוט תוך כדי זיהוי מאפייניו באמצעות סרגלי החקר. נאזין לפיוט מספר פעמים, זאת על מנת לאפשר לתלמידים להתמקד ולהעמיק ברבדים שונים תוך כדי ההאזנות החוזרות.

פעילות במליאה:

דיון פעיל בקבוצה באמצעות הממצאים שהצטברו בסרגלי החקר. במהלך הדיון נתמקד בתוכנו של הפיוט העוסק **בביקור חולים** ובשאלות הבאות: אילו ערכים מעלה הפיוט? מה מידת הרלוונטיות של ערכים אלו לחיינו? מה תוכלו לאמץ? בקהילה הספרדית מקבלים כל אדם שחזר לבית הכנסת לאחר תקופה ארוכה של מחלה בפיוט "רפא צירי". אם האדם נמצא זמן רב בביתו ואינו יכול להגיע לבית הכנסת באים לבקרו

בביתו ובפתח הבית שרים לו את הפיוט. נמליץ לתלמידי הכיתה לאמץ פיוט זה עבור כל תלמיד ומורה שחוזרים לבית הספר לאחר תקופה ממושכת של מחלה.

לומדים לשיר את הפיוט:

הוראת השירה של הפיוט, הבהרת מבנה הפיוט, תכניו של הפיוט וההקשרים שבין המוסיקה לטקסט.

ייתן דגש להבנה לעומק של השפה העברית.

שיעור שלישי ורביעי:

בדומה לפיוט "רפא צירי" תתבצע פעילות דומה בשני השיעורים הבאים:

נושא השיעור השלישי: "חדש כקדם" – תורכיה - הוראת הפיוט באמצעות סרגלי החקר

נושא השיעור הרביעי: "למה הקץ" – חלב (סוריה) - הוראת הפיוט באמצעות סרגלי

החקר

בשיעור האחרון אף נביא דוגמה לביצוע עכשווי של הלחן לפיוט "למה הקץ" ונבצע אותו בנגינה ובשירה.

לאורך כל המפגשים ידגים המורה באמצעות שירה או באמצעות נגינה, שלו או של תלמידיו, קטעים מתוך הפיוט על מנת לחדד ולהדגים מקומות נדרשים באמצעות "ביצוע חי" שמוסיף צבע רב לשיעור.

שני הפיוטים נכתבו בגלות ועוסקים בגעגועים של עם ישראל הפזור בגלות למולדתו. תוך כדי הוראת הפיוט לשירה נעבור על תכניו ונשיר את הפיוט באופן הבעתי שיעביר את הגעגועים והערגה לארץ.

האם חשתם תחושת געגוע? למי התגעגעתם ומדוע?

למה מתגעגע המשורר? התוכלו להסביר מדוע?

תוצרים מצופים:

- התלמידים יכירו את תוכן הפיוטים וישירו אותם תוך הבעת התוכן באמצעות השירה.
- התלמידים יכירו את הפיוט על רבדיו השונים בהקשר לתרבות שבה הוא צמח.
- התלמידים יתנסו בדיון סביב הפיוט וסביב סרגלי החקר ותוך כדי יפתחו כלים לדיון תרבותי ומכבד.
- התלמידים ידונו בסוגיות ובשאלות ערכיות העולות מתוך הפיוטים, דיון זה יזמן מפגש בין התוכן הנלמד לעולמם של הלומדים.

- התלמידים יעמיקו את ההיכרות עם חבריהם לכיתה באמצעות מידע שמצטבר משיעור לשיעור.
- התלמידים ייחשפו לתרבות עמם ולעושר השפה העברית באמצעות הוראת הפיוט.
- התלמידים יעמיקו את הקשר עם מורשת קהילתם ויכבדו את המורשת של חבריהם.
- באמצעות הוראת הפיוט יתחזק הקשר הבין-דורי בין התלמידים להוריהם, ובין הסבים והסבתות שלהם.

משוב:

בסעיף זה נפרט מדדים למשוב מהשטח שעל פיו נוכל לבדוק עד כמה הופנמו התכנים המוסיקליים והערכיים והאם ההוראה הובילה להצלחה:

- מספר התלמידים ששרים את הפיוטים.
- איכות השירה.
- היכולת לשמר בביצוע השירה אלמנטים הקשורים לסגנון השירה שבו צמח הפיוט.
- מידת רצונם של התלמידים ללמוד נושאים נוספים על אודות עמם ומורשתם.
- תגובות התלמידים לתרבויות מוסיקליות חדשות.
- גיבוש הזהות של כל תלמיד ותלמידה.
- איכות התקשורת ויצירת קשרים חברתיים בכיתה.
- אופן התנהלות הדיונים בכיתה.